

De Zijderoute

DOSSIER VOOR LEERKRACHTEN

d. haumont & c. van linden

Jubelparkmuseum (kmg) • europalia.china

WWW.KMG.BE

© Shaanxi Xian Institute of Cultural Relics and Archeology

*Dit dossier voor leerkrachten werd samengesteld naar
aanleiding van de europalia.china tentoonstelling*

De Zijderoute. Een reis door leven en dood
Jubelparkmuseum [KMKG]
23.10.2009-07.02.2010

Tekst: Dominique Haumont, Carla Van Linden
deels gebaseerd op

R. COOREMAN, N. VANDEPERRE e.a.,
Tussen Oost en West. Reizen langs de zijderoute (tent. Cat.),
Museum voor blinden, KMKG, 29 januari - 31 oktober 1999.

Vertaling uit het Frans: Sylvie Paesen, Christine Willemen
Tekstcorrectie: Anna Van Waeg, Christine Willemen
Foto's KMKG, tenzij anders vermeld
Coördinatie Nederlandse versie: Anna Van Waeg
Vormgeving: Kenneth Mottar

Citaten *Marco Polo*
overgenomen uit: *Het Boek van Marco Polo of De wonderen van een Wereldreis*
(vertaling Karel Jonckheere), Manteau, Brussel - Den Haag, 1977

vertaling Christine Willemen uit
DREGE J.P., *Marco Polo et la Route de la Soie*,
Découvertes Gallimard, Histoire, 1989, n° 53, p.140

Marco Polo, *Le devisement du monde*.
Le livre des merveilles FM/La découverte, Fr.Maspero, Paris, 1980, p.246, 247

Citaten *Ibn Battouta*
overgenomen uit : IBN BATTOETA. *De Reis* (vertaling Richard van Leeuwen),
Uitgeverij Bulaaq/Van Halewyck, Amsterdam/Leuven, sd.

De Zijderoute

DOSSIER VOOR LEERKRACHTEN

4	VAN OOST NAAR WEST: DE GESCHIEDENIS VAN DE ZIJDEROUTE
11	DE ETAPPES OP DE ZIJDEROUTE
17	VAN ZIJDERUPS TOT KOSTBARE STOF
20	VERSPREIDING VAN RELIGIES EN ARTISTIEKE UITWISSELINGEN
31	VAN WEST NAAR OOST: HET MAKEN VAN GLAS
32	VAN OOST NAAR WEST: JADE
33	KAART
34	CHRONOLOGISCH OVERZICHT
35	TIJDSLIJN
36	BIBLIOGRAFIE

VAN OOST NAAR WEST: DE GESCHIEDENIS VAN DE ZIJDEROUTE

De Zijderoute is niet zomaar een weg, maar een net van wegen -zowel over land als over zee - dat al sinds de oudheid contacten mogelijk maakt tussen verre contreien in het oosten en het westen. De algemene benaming 'Zijderoute' - bedacht door de Duitse geograaf Ferdinand von Richthofen - getuigt van de 19de-eeuwse belangstelling voor de oude handelswegen die het Verre Oosten met het Westen verbonden. Met de herontdekking van archeologische sites en boeddhistische tempels in de 20ste eeuw en de komst van documenten en diverse overblijfselen in westerse musea, nam de interesse voor de culturen langs de Zijderoute toe.

Het wegennet dat we de 'Zijderoute' noemen, is verwant met de wierook-, ivoor- en specerijenroutes en doorkruist talrijke landen: van China, Kirgizië, Tadzjikistan, Oezbekistan, Turkmenistan, Afghanistan, Pakistan, India, Iran, Irak, Syrië en Turkije, over de Middellandse Zee tot bij ons. Dit net bracht heel verschillende volkeren en culturen met elkaar in contact waardoor, naast het verhandelen van goederen, ook uitwisselingen plaatsvonden van filosofische, religieuze, wetenschappelijke, culturele, esthetische en technische aard.

De zijderoutes lopen langs verschillende wegen die de woestijnen, hoge bergen en onherbergzame gebieden zo veel mogelijk vermijden en er dus omheen lopen. De belangrijkste routes zijn de volgende:

1. De meest gebruikte routes vertrekken westwaarts vanuit Xi'an (Chang'an) in China. Vanaf Anxi (Dunhuang) volgen ze verschillende trajecten die de Taklamakanwoestijn, een van de meest vijandige woestijnen van onze planeet, zowel via het noorden als het zuiden omzeilen.

De noordelijke route loopt langs het Tarimbekken en het Tian Shan-gebergte en maakt een tussenstop in Kucha en Aksu (Xinjiang), twee belangrijke administratieve centra. In Kucha ruilen de steppenomaden uit het noorden hun goud, bont, huiden en paarden tegen afgewerkte producten. De zuidelijke route loopt ten noorden van het Kunlun gebergte en leidt naar Kashgar.

2. Vanuit Kashgar, hét kruispunt van Azië, vertrekken opnieuw verschillende karavaanroutes. De noordelijke route leidt de reizigers langs het noorden van het Pamirgebergte naar Samarkand of trekt door de Pamirs naar Bactrië (Balch) in Centraal-Azië.

De zuidelijke route gaat dwars door het Karakorumgebergte en loopt dan verder naar Pakistan en India. Vandaar gaat men via de zee naar de Perzische Golf, om vervolgens over land naar Syrië te trekken. Andere zeeroutes vertrekken vanuit India naar de Rode Zee en bereiken zo Alexandrië en de Middellandse Zee.

3. Vanuit Sogdië (de streek van Samarkand) in Centraal-Azië heeft men opnieuw twee mogelijkheden: de ene route loopt naar het noorden door West-Oezbekistan en volgt daarbij de Amu Darya (Oxus) tot aan het Aralmeer. De andere route doorkruist de Kyzylkum- en Karakumwoestijn en voert naar Perzië. Langs deze reisweg belandt men vervolgens via Irak en Armenië in Istanbul.

De Zijderoute vormt dus een netwerk van zo'n 7000 kilometer in totaal, vanaf de Chinese hoofdstad Xi'an tot aan het Middellandse Zeegebied. In de praktijk leggen de karavanen meestal maar een

gedeelte van dit hachelijke traject af. De Centraal-Aziatische karavaansteden, die hun welvaart hoofdzakelijk te danken hebben aan de intensiteit van de handelscontacten tussen Oost en West, vangen de karavanen en escortes op in bewaakte karavanserais. Hier worden de kostbare goederen geruild en door andere handelaars naar een verder afgelegen bestemming vervoerd.

De eerste bruggen werden in de oudheid geslagen toen de veroveringen van Alexander de Grote hem rond het midden van de 4de eeuw voor onze tijdrekening tot in Centraal-Azië brachten. Zijn rijk strekte zich uit van het Middellandse Zeegebied en Egypte tot India, Pakistan en Afghanistan. Zijn invloed was dus doorslaggevend en maakte geleidelijk aan de uitbouw mogelijk van karavaanroutes die het Nabije Oosten met het Midden-Oosten verbonden.

Schotel met Dionysos, verguld zilver, 2^e-3^e eeuw, gevonden in Lanzhou, © Gansu Provincial Museum.

Deze schotel komt uit een oostelijke provincie van het Romeinse Rijk. Verschillende klassieke motieven, onder andere druiven, wijnranken en vogels, omringen het centrale medaillon.

In China worden de eerste contacten met het Westen indirect gelegd met de invallen van de Xiongnu. Dit nomadenvolk uit Mongolië, dat verwant is met de Hunnen, voerde tijdens de periode van de

Strijdende Staten (475-221) steeds vaker razzia's uit in het noorden van China. Om zich tegen deze invallen te beschermen, begon men versterkingsmuren te bouwen. Keizer Qin Shi Huangdi van de Qindynastie (221-206) vangt werken aan om de afzonderlijke delen van de verdedigingsmuren met elkaar te verbinden. Hieruit ontstaat in 221 v. Chr. de Grote Muur. Maar het falen op militair vlak leidt tot de invoering van een systeem van vredesverdragen die bezegeld worden door huwelijksverbintenissen of geschenken in de vorm van zijden stoffen. Het overschot aan weefsels wordt door de Xiong-nu met andere nomaden geruild; achtereenvolgende uitwisselingen doet sommige zijden stoffen in het Westen terechtkomen.

In 206 v. Chr. ruimt de Qindynastie baan voor de Handynastie; zij verlengt de Chinese Muur om de eenheid van China te bewaren. Op zoek naar bondgenoten voor een campagne tegen de Xiong-nu zendt keizer Wudi rond 138 v. Chr. de jonge hofofficier Zhang Qian westwaarts. Hij wordt al vlug gevangengenomen door de Xiong-nu, bij wie hij 10 jaar zal verblijven. Na zijn ontsnapping reist hij verder en belandt in de vruchtbare vallei van Fergana waar hij voor het eerst de 'Hemelse paarden' ziet. Na een tocht van 13 jaar keert Zhang Qian terug naar het keizerlijke hof. Hij roemt er de nieuwe contreien, de zilveren munten van de Parthen in Iran, de edelstenen uit Khotan en de fantastische paarden van Fergana. De keizer heeft snel het militaire belang door van deze snelle sterke paarden, die hem van nut kunnen zijn in de gevechten tegen de nomaden. Nadat Zhang Qian tijdens een tweede missie enkele honderden paarden kan bemachtigen, verslaat China in 51 v. Chr. de oostelijke en westelijke Xiong-nu. China kan nu ongestoord relaties met het westen aanknopen en stuurt zijn handelaars uit over de bloeiende handelsroutes van Centraal-Azië. De Chinezen ruilen in de eerste plaats fijne zijden stoffen tegen paarden. Aldus wordt het exportverbod van zijde door toedoen van de Chinese keizer zelf opgeheven en wordt de eigenlijke zijderoute geopend. Zijde wordt een belangrijk product zowel voor de buitenlandse handel als in de geschenkenpolitiek die onder Wudi's gezag werden ingesteld.

Sieraad in de vorm van een kameel en een tijger, brons, 2de-1^e eeuw v. Chr., © Balinzuo Banner Museum.
Deze dierenstijl is typisch voor de steppen.

Hemelpaard, brons, 2de eeuw,
© Gansu Provincial Museum.

De Chinezen noemden de paarden uit Fergana 'paarden die bloed zweten' (hun vacht was altijd bedekt met zeer fijne druppeltjes bloed veroorzaakt door een parasiet) of 'Hemelse Paarden' omdat ze hun ontstaan toeschreven aan de vereniging van een merrie en een draak. De voorkeur die de Chinezen voor dit soort paarden hadden, werd met de tijd regelrecht snobisme. Men ging zelfs zo ver één paard te ruilen tegen veertig balen zijde. Deze dieren werden zodanig met prestige geassocieerd, dat men niet aarzelde zulke sommen op tafel te leggen, ook al waren ze exorbitant. De Ferganapaarden verschillen wel sterk van de kleine steppepony's die ook werden geïmporteerd en al eeuwen bekend waren bij de Chinezen.

Bronzen ruiters en strijdswagens,
2de eeuw, Handynastie, Lanzhou,
© Gansu Provincial Museum.

Door het paard als rijdier te gebruiken, ruitereenheden in het leger op te nemen en oorlogstechnieken van de steppenomaden over te nemen, kon het Chinese leger de Xiongnu verslaan. Deze erewacht werd gevonden in het graf van een hoge functionaris dicht bij Wuwei.

Polospeelster, terracotta Tangdynastie (618-906),
China, © KMKG, Inv.E.O.2516

Tijdens de Tangdynastie kwam het fokken van paarden tot volle ontwikkeling. Bovendien kon China rekenen op een constante stroom tribuut en geschenken uit het Westen. Het paard werd niet alleen als rijdier gebruikt. Polo, uitgevonden aan het Perzische hof, was een echte rage. De eerste Tangkeizer, Taizong (629-649) werd gebeten door deze sport bij een demonstratie door teams uit Turfan. De keizer Xuanzong (712-755) moedigde op zijn beurt het spel aan op zijn grondgebied omdat hij vond dat het een goede oefening was voor de troepen. En ook de aristocratie was dol op gevechten te paard met honden of jachtluipaarden.

De Romeinen ontdekken de zijde in de 1ste eeuw voor onze jaartelling. Volgens de overlevering gebeurde dat in 53 v. Chr. tijdens een gevecht met de Parthen die met prachtige zijden standaarden zwaaiden. In werkelijkheid moeten ze reeds eerder in aanraking zijn gekomen met zijde, samen met andere handelswaren uit verre streken.

Zijde werd spoedig erg populair in Rome. De Parthen, gevestigd in Iran (250 v. Chr. - 227 na Chr.), waren lange tijd de belangrijkste tussenpersonen in het handelsverkeer tussen Europa, het Midden- en het Nabije Oosten en Azië. Meteen werd de Chinese zijde een luxeartikel dat enkel voor de rijkere Romeinse klasse was bestemd. Ten tijde van keizer Augustus kende de zijdehandel gouden tijden. Het gebruik van zijde en de hiermee verbonden kosten werden afgekeurd door sommige Latijnse auteurs zoals Plinius de Oudere en Seneca, maar ook door de Romeinse senaat. Deze laatste verbood in 16 na Chr. de zijdedracht, echter zonder veel succes.

'[...] Ik zie zijden kleren, stoffen die het lichaam niet bedekken, zelfs niet het fatsoen van de man, die men kleding mag noemen ...eenmaal een vrouw ze heeft aangetrokken, zweert ze, zonder dat men haar kan geloven, dat ze niet naakt is. Zie daar wat men aan enorme kost laat overkomen uit obscure landen ... zodat een echtgenoot het lichaam van zijn vrouw niet beter kent dan een vreemde [...].'

— Seneca, 1^e eeuw, *De Clementia*, Vol I

'[...] tenminste 100 miljoen sestertiën worden jaarlijks van ons rijk weggenomen door India, China, en het Arabische schiereiland, wat zijn luxe en vrouwen toch duur! [...].'

— Plinius de Oudere, 1^e eeuw, *Naturalis Historia*, Boek XII, 41

De Parthen zagen snel in hoe ze voordeel konden halen uit de zijdehandel die door hun grondgebied trok. Ze hieven een belasting op alle transitgoederen, zodat in het bijzonder de zijde bij aankomst in Rome een zeer hoog prijskaartje had. De Parthen konden de Romeinen echter niet verhinderen om de bestaande zeeroutes te gebruiken die om Iran heen liepen.

In de Chinese annalen van de Handynastie wordt de komst van een Romeinse missie in 166 na Chr. vermeld. Die had louter gebruik gemaakt van de zeeroutes die de Indiërs sinds lang namen om de Chinese havens, met name Guangzhou (Kanton), te bereiken.

De suprematie van de grote rijken bevorderde de handel. Andere factoren die het circuleren van goederen gunstig beïnvloedden waren de politieke stabiliteit, zowel in China tijdens de Handynastie (Pax Sinica), als in het koninkrijk van de Parthen in Centraal-Azië en in het koninkrijk Kushana in Noord-India, en de Pax Romana.

Hoewel China ook andere producten zoals huiden, ijzer, lak en kaneel uitvoerde naar Rome, was zijde het belangrijkste exportproduct (90% van de totale export). De karavanen van Centraal-Azië vervoerden juwelen, parels uit de Rode Zee, specerijen, hars, lapis lazuli en andere kostbaarheden. De

Reconstructie van de zuilengalerij van Apamea, 2de eeuw, © KMKG
Apamea aan de Oronto, gesticht door de Seleuciden voor de Griekse kolonisten, werd een Romeinse stad wanneer heel Syrië in de 1e eeuw v. Chr. wordt veroverd. Na een aardbeving wordt de stad in de 2e eeuw heropgebouwd volgens een Grieks stratenplan. De grote zuilengalerij strekt zich uit van Noord naar Zuid over een lengte van 2km. De portiek uit 469, zo'n 7,5m breed en geplaveid met mozaïeken, getuigt van de economische welvaart van deze stad met uitstekende ligging op de karavaanwegen.

Romeinen op hun beurt exporteerden wijn, papyrus, wol, linnen, amber, koraal, asbest, brons, lampen en vooral glas. Ook de Indische handelsactiviteit kan niet worden genegeerd; zij voorzag het Westen van slaven, wilde en tamme exotische dieren, bont, kasjmier en katoen.

Het netwerk handelswegen dat Centraal-Azië doorkruiste, bevorderde ook een ander soort uitwisselingen: mensen en ideeën ontmoetten elkaar, men ontdekte nieuwe religies, andere culturen, nieuwe wetenschappen... Verschillende religies zullen zich langs deze wegen verbreiden en nieuwe volgelingen vinden langsheen de Zijderoute. Dit gebeurt met het boeddhisme, het hindoeïsme en later het zoroastrisme, manicheïsme, nestorianisme en de islam.

Maar in de 3de eeuw gaat de politieke stabiliteit, die gunstig is voor de handel langs de Zijderoute, aan het wankelen. Na de val van de Handynastie in 220 valt China uiteen in verschillende staten. In Iran veroveren de Sassaniden het koninkrijk van de Parthen in 224 en het koninkrijk Kushan in 320. Het Romeinse rijk lijdt aan de noordelijke grens onder de invallen van de Germanen en wanneer keizer Constantijn zich in 330 in Constantinopel vestigt, leidt dit tot het einde van de commerciële ambities van het West-Romeinse rijk. De Sogdiërs, gevestigd in een deel van het huidige Oezbekistan, en de Sassaniden worden de belangrijkste tussenhandelaars van de Centraal-Aziatische handel. Bovendien zijn de Chinezen niet meer de enigen die het geheim kennen van de zijdeproductie. De meest luxueuze

en vermaarde zijde wordt echter nog steeds in China geproduceerd. Ondanks dat China de meest zuivere zijdegarens levert en ongetwijfeld de meest verfijnde weeftechnieken beheerst, krijgt het concurrentie te verduren van de Sassaniden en van Byzantium.

Met de Tangdynastie (618-907) breekt een nieuwe glorieperiode aan voor de Zijderoute.

In de 8ste eeuw wijzigt de politieke situatie in heel Centraal-Azië opnieuw. De komst van de islam verenigt voor het eerst die gebieden die al eeuwenlang hun voorspoed danken aan de Zijderoute. De invallen van de Arabieren stellen geen einde aan de handel langs de route, maar hebben tot gevolg dat de islam tot volle ontwikkeling komt bij vele volkeren uit de regio. Steeds meer handelaars langs de route zijn moslims, gewiekste zakenlui die een grote verscheidenheid aan producten verhandelen.

Het begin van de 13de eeuw wordt getekend door invasies van de Mongolen, geleid door Dzjenghis Khan. Het immense rijk dat door hem en zijn opvolgers gesticht wordt, strekt zich uit van de oevers van de Zwarte Zee tot aan de Stille Oceaan. Onder hun heerschappij wordt de handel in zijde en andere luxeproducten behouden en kent overal een grote bloei. Ondanks soms uitbrekende gewapende conflicten, kunnen de karavanen zich blijven verplaatsen langs de grote routes die door de Mongolen worden beveiligd. Verschillende kanaten volgen elkaar op. De Grote Khan, Koebilai Khan (1260-1295), kleinzoon van Dzjenghis Khan, zet de verovering van China verder. Hij verdringt de Songdynastie (960-1279) en installeert de Mongoolse Yuandynastie (1279-1368). De Zijderoute blijft belangrijk voor de communicatie tussen de verschillende delen van dit immense rijk. Het werd een periode van buitengewone bloei. De Mongolen stonden bovendien open voor nieuwe ideeën. Koebilai Khan in het bijzonder stond bekend om zijn tolerantie tegenover alle religies. In de steden leefden boeddhisten, christenen, nestorianen, joden en moslims samen. Tijdens deze periode strijken er talrijke reizigers en Europese handelaars neer in China, waarvan de beroemdste wellicht de Venetiaan Marco Polo (1254-1324) is.

Toch zijn langzamerhand de dagen van de Zijderoute geteld. In 1368 komt de Mingdynastie in China aan de macht en zal het rijk zich stilaan afzonderen van het Westen. De Mingpolitiek moedigt de handel tussen het Oosten en het Westen niet aan en het land zal in de 15de eeuw de deuren sluiten. Wanneer Constantinopel in 1453 in handen van de Osmaanse Turken valt, worden de routes van de Middellandse Zee geblokkeerd. Langzaam aan produceert Europa zijn eigen zijde en ontstaan er verschillende ateliers in Italië. Het verbreken van de contacten tussen het Oosten en het Westen zal maar van korte duur zijn. Men zoekt andere doorgangen: de periode van de grote ontdekkingen vangt aan. De bestaande en concurrerende zeeroutes zegevierden. De ontdekking van nieuwe zeeroutes maakt het vervoer van nieuwe exotische waren zoals porselein en thee mogelijk. De landroutes blijven in gebruik maar worden langzamerhand vervangen door nieuwe zeeroutes die de voorkeur genieten van de westelijke mogendheden.

ETAPPES OP DE ZIJDEROUTE

Meereizen met een karavaan is een lang en gevaarlijk avontuur. Lees maar...

'[...] Door deze vallei kan men twaalf dagen rijden, ze heet Pamir. En in al die tijd woonst noch gras; het is daarom nodig dat wie daar voorbij trekt meevoert wat hij nodig heeft. Er vliegt geen enkele vogel, omwille van de hoogte en de koude. En ik zeg u dat het vuur, door deze grote kou, niet zo helder brandt en ook minder warmte geeft dan elders, en dat het ook moeilijker is om een stuk vlees te braden.[...]' .

— Marco Polo, p. 52

'[...] Niet ver van de vierde toren, ging hij de Mo jia yan-woestijn binnen die tachtig li lang is en die de ouderen Shah he noemden, of Rivier van Zand. Men ziet er geen vogels, viervoeters, of weilanden. Om zich te oriënteren, leerde hij de richting van de schaduw te observeren terwijl hij liep, en ijverig las hij het boek van de heilige boeddhistische wijsheid ...Na een honderdtal li afgelegd te hebben, was hij de weg kwijt [...]'
'[...] Onmiddellijk hield hij zijn paard in en keerde zich naar het Noordoosten, ondertussen vurig biddend tot Guan Yin. Hij keek om zich heen en zag de grenzeloze vlaktes waar het onmogelijk was enig spoor te volgen van mens of paard. Gedurende de nacht deden de kwade geesten hun toortsen branden die even talrijk waren als de sterren; overdag zwiepten de vreselijke winden het zand op en lieten het weer neerkomen net als regen. [...]'

'[...] De berggeesten zijn gemeen en wreed, en zijn vaak de oorzaak van groot ongeluk. Pas na een offer te hebben aangeboden kan men in alle veiligheid binnen, maar als men ze niet aanspreekt in gebeden wordt men door wind en hagel bestormd. Er heerst een koud klimaat; de zeden zijn onstuimig en driftig; de mannen hebben een pure en rechtgeaarde natuur [...]'

'[...] Op dat moment vertrokken tientallen buitenlandse handelaars stiekem in de nacht, gedreven door de inhalige behoefte hun zaken als eerste te beklinken. Ze waren amper tien li ver wanneer ze belaagd werden door bandieten die hen beroofden en tot de laatste man uitmoorden. [...]'

— Xuanzang, beroemde boeddhistische pelgrim uit de 7^e eeuw,
in *Marco Polo et la route de la soie*, p.140

Men moest natuurlijke obstakels overwinnen zoals woestijnen, bergen, zandstormen, ijs, grondverschuivingen ... maar ook regelmatig het hoofd bieden aan gevaren van menselijke oorsprong. Burgeroorlogen, banditisme, rivaliserende nomadenstammen... waren constante risico's. De veiligheid van de handelaars en hun kostbare waren was dus een voortdurende kopzorg.

Niettemin kon men de reis niet echt meer een avontuur noemen. Over de ganse lengte van de route waren er militaire wachtposten opgericht en de reizigers moesten hun paspoort laten zien. Op die documenten stonden hun signalement, het aantal dieren dat meeliep in de karavaan, de datum, de reden en het doel van de reis.

We hebben zeer weinig informatie over het onderdak van de reizigers in de beginperiode. Ze hielden regelmatig halt, of schuilden in de oasesteden die tussen de bergen en woestijnen lagen. Die oasen waren meteen ook bevoorrading- en handelsplaatsen. Stilaan groeiden deze steden uit tot belangrijke commerciële en economische centra.

Langs deze wegen ontstonden geleidelijk aan ook grote boeddhistische stopplaatsen. Kloosters stelden er hun deuren open voor reizigers en handelaars en als dank voor hun gastvrijheid kregen de monniken geschenken. Op deze manier vergaarden de boeddhistische kloosters het nodige kapitaal dat ze konden omzetten in kunstwerken. Het grottencomplex van de oasestad Dunhuang is hiervan een goed voorbeeld.

Als we de Griekse geschiedschrijver Herodotos (5de eeuw v. Chr.) mogen geloven, waren het de Achaemenidische koningen (559-331) die de eerste verblijfplaatsen lieten optrekken langs de wegen, voornamelijk voor koeriers. Op bepaalde plaatsen konden ze iets eten en verse paarden krijgen. Deze wegen en stopplaatsen, die onder toezicht stonden van patrouilles, dienden in de eerste plaats militaire en administratieve doeleinden. Ze werden dus niet door reizigers en handelaars gebruikt. Dit concept werd hernomen en verder ontwikkeld door de Parthen, ditmaal met als doel de handelscontacten te verbeteren. Tot in de islamitische karavanserais vinden we telkens dezelfde structuur terug die geïnspireerd is op militaire forten en over de eeuwen heen constant aangepast werd: een binnenkoer omgeven met gebouwen, één enkele toegangspoort en een omwalling. Het defensieve aspect van de karavanserai is essentieel om een optimale bescherming te bieden aan de reizigers, hun goederen en lastdieren. Het is ook uit die bezorgdheid dat er maar één toegangspoort is en die is bewaakt. De poort geeft uit op een binnenkoer omringd door gebouwen die onderdak bieden aan de stallen, de voorraden, de militaire voorzieningen, de bewakers en natuurlijk de gastenkamers voor de reizigers. Zoals Ibn Battouta beschrijft, wordt er niets aan het toeval overgelaten bij de inrichting van dergelijke plaatsen.

Elke karavaan volbrengt maar een stukje van het traject. Men maakt een onderscheid tussen de landelijke karavanserais, die ongeveer elke 30 km te vinden zijn langs de routes, en de stedelijke karavanserais. Deze laatste zijn opgetrokken in de grote commerciële centra en ontvangen de karavanen die op hun bestemming zijn toegekomen. Dit zijn bruisende en levendige plaatsen waar men volop zaken kan doen. Ze zijn ook het toneel van een enorme vermenging van volkeren en culturen. Duizenden Indische, Aziatische, Europese, Arabische en Perzische handelaars ontmoeten elkaar daar. Deze grote economische en commerciële centra spreiden een enorme voorspoed ten toon die bijdraagt tot de rijkdom en ontwikkeling van de ganse regio. Ze weerspiegelen het belang van de karavaanhandel in Azië.

'[...] China is een veilig land en zeer geriefelijk voor de reiziger. Een mens kan zonder gezelschap negen maanden reizen met grote kostbaarheden zonder dat hij bang hoeft te zijn dat hij wordt beroofd. Dat komt doordat ze in elke halteplaats een herberg hebben waar een officier met een groep ruiters verblijft. Na zonsondergang of het avondgebed komt deze officier naar de herberg met zijn klerk en laat de namen van alle gasten opschrijven. Als de lijst is verzegeld, wordt de deur van de herberg gesloten. De volgende ochtend komt hij weer met zijn klerk en vraagt hij aan alle gasten hun naam en verdere bijzonderheden, die worden vastgelegd. Tenslotte stuurt hij iemand met hen mee die hen naar de volgende halteplaats begeleidt en die een document van de officier daar krijgt dat alle reizigers zijn aangekomen. Zo niet, dan wordt hij ter verantwoording geroepen. Dit is de werkwijze van elke halteplaats in het land, [...].'

Ibn Battoeta, p. 306.

Beladen kameel, terracotta met sporen van donkerbruine glazuur, China, Tangdynastie (618-906),

© KMKG, Inv. E.O.931.

De aanwezigheid van modellen van kamelen in sommige graven wijst op het belang dat dit dier had in de karavaanhandel. Buiten zijn vermogen om in de woestijn lange afstanden te overbruggen, kan de kameel meer dan 200 kg dragen. Hierbij moet men nog de mondivoorraden rekenen die de handelaars nodig hebben onderweg. Deze kwaliteiten maken van de kameel een ideaal lastdier. Het gaat hier om de Bactrische kameel, die twee bulten heeft, niet te verwarren met de Arabische kameel, onze dromedaris, die maar één bult heeft. Deze laatste wordt voornamelijk gebruikt in de meer westerse delen van de Zijderoute en bijgevolg komen we hem maar zelden tegen in Chinese graftombes.

Yurt met reizigers, terracotta, China, 7de eeuw, © KMKG

Op hun reizen kwamen reizigers en handelaars nomadenvolkeren tegen die in yurten leefden. Deze ronde tent is typisch voor de nomaden die wonen langs de Kaspische Zee en in Mantsjoerije. De vorm is in millennia niet veranderd. Yurten worden gemaakt van draagbalken en latwerk uit larikshout en lappen vilt. Binnen wordt het leven aan de hand van de wandbekleding, tapijten en meubelen ingedeeld volgens een vast schema: in het oosten de mannen en het sociale leven, in het westen de vrouwen en het huiselijke leven. Het noorden is voorbehouden aan de ritus en de voorouders. De ingang, of zonnepoort, is altijd naar het zuiden georiënteerd. Marco Polo is zonder twijfel zulke nomaden tegengekomen.

'[...] Welnu, vermits we toch over de Tartaren zijn begonnen, wil ik er u nog meer over vertellen; 's winters verblijven ze in warme valleien en oorden, waar ze water en bossen vinden en weiland voor hun dieren; en 's zomers zoeken ze frisse plaatsen op in de bergen en in de dalen. Ze wonen in tenten, opgericht met staken en bedekt met koorden. Ze zijn rond. Ze dragen ze met zich mee waar ze ook gaan, want ze zijn zo handig in het samenbinden en schikken van deze staken, dat ze geen last ondervinden bij het verhuizen. En telkens als ze hun tent oprichten en spannen, zorgen ze ervoor dat de deur altijd in het zuiden staat [...].'

Marco Polo, p. 70.

Belangrijke en minder belangrijke steden bakenen de Zijderoute af

XI'AN

Xi'an, het oude Chang'an, was het vertrekpunt van de karavanen op de Zijderoute naar het westen en gedurende verschillende periodes de hoofdstad van het Chinese Rijk. De stad kende zijn hoogtepunt van de 7de tot de 10de eeuw onder de Tangdynastie die haar deuren wijd open zette voor culturele en economische invloeden uit Byzantium, Centraal-Azië, Tibet, India, Korea en Japan. Op dat moment telde de stad meer dan een miljoen inwoners. Xi'an was een stad met internationale uitstraling waar niet alleen exotische goederen werden verhandeld uit heel China, maar ook uit regio's verder verwijderd van het oosten. Het was een ontmoetingsplaats voor een menigte van zeer uiteenlopende origine. In de straten kruisten Turken, Arabieren, Mongolen, Armeniërs, Indiërs, Sogdiërs, Koreanen, Japanners en Maleisiërs elkaar. Deze stad trok handelaars, soldaten en pelgrims aan, maar ook ministers en ambassadeurs van vreemde landen, of Chinese minderheden, artiesten, entertainers en wijzen. Talrijke religieuze gemeenschappen waaronder nestorianen, manicheïsten, zoroastrianen, hindoes, joden, moslims, christenen en natuurlijk boeddhisten hebben hier tempels, altaren, kerken en moskeeën gebouwd. De Chinezen vonden deze verschillende culturen zeer fascinerend. Zo waren in de Chinese hoofdstad de Perzische banketbakkers erg in trek, speelden Turkse orkesten op feesten en beïnvloedde de kleding van de vreemdelingen de Chinese mode.

Deze schilderachtige wereld was een bron van inspiratie voor de beeldhouwers die in hun werken de kleine details van het dagelijkse leven hebben vertaald.

Vreemdeling, China, Tangdynastie (618-906),
© KMKG, Inv. EO. 883

Dit beeldje toont duidelijk de stereotiepe voorstelling die de Chinezen zich maakten van een Centraal-Aziatische vreemdeling: een haviksnus, hoge muts, broek en korte tuniek. Sommige kenmerken, zoals de grote neus en de kledij, doen vermoeden dat het om een Sogdische handelaar gaat. In de annalen van de Tangdynastie vinden we een beschrijving van de Sogdiërs: *'[...] Ze munten uit in het handeldrijven en houden van winst; als een man 20 jaar wordt, vertrekt hij naar de naburige koninkrijken; overal waar er winst te rapen valt, zijn ze gegaan [...].'*

De Sogdiërs, een zeer oud volk dat leefde in de steden van wat nu Oezbekistan en Tadjikistan is, domineerden de zijderoutes van de 4de tot de 8ste eeuw. Talrijke Sogdische kooplui reisden de verschillende regio's rond. Ze waren de belangrijkste tussenpersonen bij de handel op de Zijderoute tussen Samarkand en de Chinese steden. Ze hebben eveneens een belangrijke rol gespeeld in het verspreiden van talen, technologieën en religies. Sogdië was welvarend dankzij de strategische ligging aan de voornaamste wegen die Oost en West verbonden, tenminste tot aan de Mongoolse invallen. Er zijn talrijke weelderige graven van Sogdische handelaars teruggevonden in China. Men treft er reliëfs aan die getuigen van een samensmelting van Centraal-Aziatische en Chinese stijlenmerken.

DE OASE VAN DUNHUANG

Na dagen en dagen....

'[...] Als ge dertig dagen op uw paard hebt gezeten in deze woestijn, zoals ik u heb gezegd, belandt ge in een stad Tsjatsjetoe [Dunhuang] die aan de Groot-Chan behoort. De provincie heet Tangoet. Allen zijn heidenen maar er zitten enkele nestoriaanse christenen onder, alsmede een paar Saracenen...

Ze bezitten heel wat abdijen en kloosters, vol afgoden van velerlei fatsoen, dewelke ze veel eer en plichtplegingen bewijzen [...]

Marco Polo, p. 57-58.

De Tangut, van oorsprong Tibetaans, hebben zich in de 9de eeuw in de bocht van de Gele Rivier gevestigd. Ze belijden het boeddhisme in zijn Tibetaanse vorm.

Dunhuang, ook wel 'Parel van de Zijderoute' genoemd, is de westelijke poort van China. Ze is de strategische en commerciële doorgang naar de drie zijderoutes die de verschrikkelijke Taklamakanwoestijn doorkruisen naar de steden in het Westen. Dunhuang is de eerste plaats waar het boeddhisme in China binnendrong in de 1ste eeuw van onze tijdrekening. Het groeide uit tot een van de eerste boeddhistische centra in China. Uit archeologische vondsten kunnen we evenwel opmaken dat ook andere culten vertegenwoordigd waren in deze oasestad.

KASHGAR

'[...] Veel steden en dorpen, maar de mooiste is Kasjgar [Kashgar]. Het ligt tussen Noord-Oost en Oost.

De mensen leven er van handel en handwerk, ze bezitten veel sierlijke tuinen, wijngaarden en rijke woningen; veel katoen. En uit deze streek vertrekken veel kooplieden die de wereld afreizen en negotie doen. [...]

Marco Polo, p. 52.

De stad Kashgar ligt ten westen van de Taklamakanwoestijn aan de voet van het Tian Shan-gebergte in Chinees Turkestan. Het is een belangrijke ontmoetingsplaats en vormt tevens de draaischijf van de diverse zijderoutes die rond de Taklamakanwoestijn trekken. Ook voor hen die vanuit het westen het Pamirgebergte waren overgetrokken, lag deze oase uitstekend, omdat men hier de yaks tegen kamelen moest inruilen. Zelfs vandaag blijft Kashgar zijn commerciële roeping volgen. Deze stad is gekend als de grootste Centraal-Aziatische markt waar handelaars uit alle buurlanden (nog steeds) heengaan. Tijdens de Handynastie werd een Chinese generaal uitgezonden om Kashgar en de regio te onderwerpen. Vanaf de 2de eeuw tot de komst van de islam in de 9de eeuw domineert het boeddhisme. Parallel met de Chinese pogingen zich in de regio te vestigen, neemt de bevolking vanaf de 5de eeuw gestaag Turkse cultuurelementen over. Het gebied kent ook een voortschrijdende islamisering. Het is voornamelijk de eerste Turks-islamitische dynastie van de Karakhaniden (840-1212) die de islam zal verspreiden en de strijd aanbinden met de boeddhisten van Kashgar. Onder de Mongoolse Yuandynastie maakt deze regio korte tijd deel uit van het Chinese rijk. Maar in het begin van de 8ste eeuw heroveren Dzjenghis Khan en zijn opvolgers de controle over de regio. Het is pas in de 18de eeuw dat China weer de plak kan zwaaien over Kashgar en zijn omgeving.

DE COMMERCIËLE TRANSACTIES

De grote diversiteit aan munten die men in de archeologische sites heeft gevonden, getuigt van het belang van de handelsactiviteiten. Men vindt er ronde Chinese muntstukken in brons met een gat in het midden. Ze verschenen op het einde van de Strijdende Staten. De eerste keizer Qin Shi Huangdi voerde een standaardisatie door en legde die op aan heel het land, waarschijnlijk omdat hij onder meer zo het land wou verenigen.

Men vindt ook vreemd geld, Sassanidische drachmen en Byzantijnse muntstukken, en plaatselijke imitaties. Deze inspireren zich of op de Chinese, of op de westerse traditie, of zijn een combinatie van de twee. Sommige textielen kon men ook als valuta gebruiken, onder andere om de belastingen te betalen.

Tangutmunten naar Chinees model, 11de – 13de eeuw, © Ningxia Provincial Museum

Het gebruik van papiergeld werd in China in het begin van de 9de eeuw ingevoerd onder de Tangdynastie (618-906). Zoals sommige reizigers in hun reisverslagen vertellen, werd papiergeld de meest gebruikte valuta tijdens de Mongoolse Yuandynastie.

[...] Ze zijn gemaakt met zoveel garanties en formaliteiten alsof het zuiver goud of zilver was. Menig hiervoor speciaal aangesteld ambtenaar schrijft zijn naam op elk biljet en voegt telkens zijn merkteken toe. Als alles gedaan is zoals het hoort, drukt het afdelingshoofd, aangesteld door hun Heer, de stempel die hem werd toevertrouwd op het biljet zodat de vorm van de met cinnaber bevochtigde zegel erop gedrukt staat. Van dan af is het geld valabel en als iemand het wil namaken, wordt hij ter dood veroordeeld tot in de derde generatie. [...]

Marco Polo – vertaling Christine Willemen

'[...] De mensen in China handelen niet met dinars of dirhams en smelten alle munten die het land binnenkomen om tot staven, zoals we hierboven vermeldden. Ze kopen en verkopen echter met papiergeld, biljetten zo groot als een hand met het stempel van de sultan erop.... Als een biljet gescheurd is, gaat de eigenaar ermee naar een gebouw dat op onze munt lijkt en krijgt er een nieuw biljet voor terug, zonder dat hij iets hoeft bij te betalen, omdat de beampten daar een vast loon krijgen van de sultan. Dit gebouw wordt geleid door een vooraanstaande emir. Als je de soek ingaat met zilveren of gouden munten en je wilt iets kopen, neemt niemand iets van je aan en schenken ze je geen enkele aandacht. Maar als je het geld hebt omgewisseld in balisjt'en kun je kopen wat je wilt. [...]

Ibn Battoeta, p. 303.

Votiefpaneel, inkt en pigmenten op hout, 6de eeuw, opgegraven in 1900 door Aurel Stein, Dandan-Uiliq, Khotan, Londen, © The Trustees of The British Museum.

Op dit votiefpaneel is de vierarmige god van de zijde voorgesteld. We zien een gekroonde en bebaarde figuur die op een gebloemd kussen zit en gekleed is in een vorstelijk gewaad en hoge laarzen. Van zijn onderste handen rust er één op zijn knie, terwijl hij in de andere hand een beker houdt. In de hand links boven houdt hij een weefkam en in zijn vierde hand een schietspoel. Deze voorstelling vertoont veel gelijkenis met Perzische miniaturen van latere eeuwen.

VAN ZIJDERUPS TOT KOSTBARE STOF

OORSPRONG EN GESCHIEDENIS VAN DE ZIJDE

Zijde geldt als de kostbaarste en meest gewaardeerde van alle textielsoorten. De stof is mooi om zien en aangenaam om dragen. Ze is zowel licht als sterk, luchtig als warm. Ongeverfd is de kleur levendig en zuiver, geverfd krijgen de kleuren een diepe glans. Zijde werd in China niet alleen als kleding en bekleding gebruikt. Op dit kostbare materiaal werd ook geschreven en geschilderd.

Zijde is een natuurlijke draad die het resultaat is van het stollen van de spindraad die de zijderups afscheidt voor het maken van haar cocon.

De rups die in China wordt gekweekt voor het produceren van zijde is de *bombyx mori* of *moerbeizijderups* die witte cocons maakt. Ze werd volledig gedomesticeerd en brengt een witte nachtvlinder voort die niet meer kan vliegen en niet meer zou kunnen overleven in de vrije natuur.

De teelt van de zijderups is zeer arbeidsintensief en bijzonder veeleisend. De zijdeverwerking is in China van oudsher een vrouwenactiviteit: het plukken van de moerbeiblaadjes, het voeden van de rupsen, het afhaspelen en spinnen.

De vrouwelijke vlinders leggen in het begin van de zomer zo'n 500 à 600 eitjes, die in een kwekerij al na 25 dagen uitkomen. In de natuur gebeurde dit pas in de lente, op het moment dat op de witte moerbeibomen de eerste frisse blaadjes ontluiken. De kleine rupsjes die uitkomen zijn amper 33 mm lang en zullen tijdens hun korte leven (zo'n 30 dagen) viermaal vervellen en een lengte van 8 à 9 cm bereiken. Tijdens die periode worden ze verschillende keren per dag

gevoerd met verse moerbeiblaadjes. Na de vierde vervelling stopt de rups bijna volledig met eten. De zijdespinklieren komen tot ontwikkeling en de rupsen gaan op zoek naar een rustig plekje om hun cocon te maken. Met de twee spinklieren wordt dan de zijdedraad uitgescheiden. Deze onafgebroken draad bestaat uit de eigenlijke *zijdedraad* en uit *zijdelijm*. Bij grote cocons kan de spindraad wel twee kilometer lang zijn! De zijdelijm stolt en zorgt ervoor dat de zijdedraad waarmee de rups in duizenden 8-vormige windingen haar cocon maakt, aan elkaar klit tot een compact geheel. Het spinnen van deze cocon duurt 2 à 4 dagen, tijdens dewelke de rups van buiten naar binnen onafgebroken spint. Na nog eens drie dagen metamorfoseert de rups in de cocon tot pop.

Nu moeten de cocons gescheiden worden: een aantal van de beste exemplaren wordt opzij gehouden voor de kweek. De rest van de cocons wordt enkele minuten gestoomd, waardoor de pop binnenin sterft. Die zou immers bij het uitbreken als vlinder de kostbare zijdedraad stukmaken.

Om de zijden draad van de cocon te kunnen afwikkelen (het *afhaspelen*) moet de zijdelijm wat losgeweekt worden in warm water. De zijdedraad van verscheidene cocons wordt samengevoegd en

op een haspel gewonden: dit wordt haspelzijde of grègezijde genoemd, die wordt bijeengebonden in strengen.

Eventueel kan die draad getwijnd worden, d.w.z. rond zijn eigen as getorst. Dit kan ook gebeuren met meerdere – individueel wel of niet getwijnde – draden. Hierdoor kunnen achteraf bij het weven verschillende effecten verkregen worden: hoe meer een draad getorst is, hoe sterker hij is, maar ook hoe matter.

De Chinezen kenden het gebruik van zijde minstens sinds het 3de millennium, zo'n 5000 jaar geleden. De oorsprong van de zijde en de zijdebewerking is – zoals alle grote uitvindingen – met mythen omweven. *Zo zou een prinses die onder een moerbeiboom een kopje thee zat te drinken, plots gemerkt hebben dat er een cocon in haar kopje gevallen was. Toen ze die eruit trachtte te vissen, bleek dat de zijdedraad was losgekomen door het warme water. De cocon kon dus afgewikkeld worden en hiermee was de zijdedraad ontdekt.*

De zijdehandel, waarop China het monopolie bezat, bracht veel geld op en was economisch van cruciaal belang voor het land. Van zijde zei men dat ze haar gewicht in goud waard was. De Chinese bevolking moest aan de overheid naast graan ook zijde leveren als een vorm van belasting. Het procedé werd angstvallig geheim gehouden voor buitenlanders, die de kennis ervan maar al te graag wilden bemachtigen omdat zijde in de oudheid tot ver buiten de grenzen van China een gegeerd en kostbaar luxeproduct was.

In zijn *Naturalis Historiae* beweert de Romeinse wetenschapper Plinius de Oudere (1ste eeuw na Chr.) dat zijde afkomstig is van een 'wolboom'. Op het einde van de 2de eeuw na Christus spreekt Pausanias, een Grieks geograaf en historicus, dit tegen. Hij komt al iets dichterbij de waarheid wanneer hij zegt dat zijde niet afkomstig is van een plant maar van een dier, dat door de *Seres* wordt gekweekt. Seres betekende 'het zijdevolk', waarmee men de verste bewoners van Azië bedoelde.

De Chinese grenswachters controleerden streng al wie het land verliet om te beletten dat het procedé in het buitenland bekend zou raken. Zeer lang zijn ze daarin geslaagd want het is pas in de 1ste eeuw na Christus dat men ook in het koninkrijk Khotan, thans West-China, zijde begon te produceren. Ook hiermee is een verhaal verbonden, dat weliswaar pas enkele eeuwen later is neergeschreven.

Een Chinese prinses zou met de koning van Khotan trouwen. Dat was op zich niets bijzonders want het gebeurde wel vaker dat prinses en prinsessen om diplomatieke redenen met buitenlandse vorsten trouwden. In dit geval schreef de aanstaande bruidegom een brief naar de prinses waarin hij zei dat ze - als ze nog langer zijden kleding wou dragen - het geheim moest meebrengen, omdat men bij hen alleen stugge vilten kleding van kamelen- en schapenwol kende. Dat scheen haar niet erg te bevallen want toen ze haar land verliet, had ze in haar gecompliceerde kapsel al het nodige weten te verbergen: zijdewormen, cocons, moerbeiblaadjes en zaden van de moerbeiboom. Bij de grens durfden de wachters haar gezien haar status natuurlijk niet even streng te controleren als een gewone sterveling.

Vast staat dat Khotan de eerste plaats buiten China werd waar zich een uitgebreide zijde-industrie ontwikkelde.

Zijdeweefsel met jachttafereel, 7de-8ste eeuw, opgegraven in 1973, graf 119, Astana, Turfan, Urumqi, © Xinjiang Uygur Autonomous Region Bureau of Cultural Heritage.

Vanuit Khotan zou de techniek in de 4de eeuw bekend raken in het Oost-Romeinse rijk, waarna het nog eens ongeveer 500 jaar zou duren vooraleer de kennis van het procedé West-Europa bereikte.

Zijde was een van de belangrijkste handelsproducten langs de *Zijderoute* zoals trouwens uit de naam valt af te leiden. Het was tevens het artikel bij uitstek dat de Chinezen aan buitenlandse regeringen als luxegeschenk aanboden. Naast zijde voerde China ook bont, kruiden en specerijen, jade en edelstenen, goud en zilver uit naar het Westen zodat de Zijderoute ook wel 'Weg van Jade en Edelstenen' of 'Specerijenroute' werd genoemd.

Maar ook andere Chinese technieken zoals de papiervervaardiging en de drukkunst bereikten het Westen via de Zijderoute.

Omgekeerd voerde China afgewerkte gouden en zilveren vaatwerk in en de techniek om deze materialen te bewerken, fijn glaswerk alsook de techniek van de glaskunst, paarden en het paardrijden, jachthonden, nieuwe soorten vruchten en landbouwproducten zoals druiven, luzerne, walnoten, wortelen, sesam, komkommer en granaatappelen, slaven, dansers, muzikanten en muziekinstrumenten, exotische dieren zoals zeldzame vogels, leeuwen en struisvogels, en daarnaast vele vormen van geloof.

Tegelijk met de tentoonstelling over de Zijderoute en eveneens in het kader van Europalia China loopt in onze musea een tweede tentoonstelling gewijd aan brokaatzijde. Het hele proces vanaf de kweek van de zijderupsen tot het weven van de kostbare brokaatzijde op een door twee personen bediend weefgetouw wordt er getoond.

VERSPREIDING VAN RELIGIES EN ARTISTIEKE UITWISSELINGEN

De Zijderoute maakte het mogelijk dat talrijke diplomatieke en commerciële uitwisselingen plaatsvonden en droeg bij tot de verspreiding van verschillende vormen van geloof en ideeën. Ook op het artistieke vlak was er sprake van uitwisseling en onderlinge beïnvloeding.

De handelaars en pelgrims die elkaar in het zog van de karavanen tegenkwamen, wisselden van gedachten over hun gebruiken en religies en droegen deze over van de oases naar de karavaansteden. Naast handelaars, missionarissen en pelgrims circuleerden er ook een heel aantal reizigers dat op zoek was naar kennis.

Het boeddhisme bereikt China, net zoals het mazdeïsme, het zoroastrisme, het manicheïsme, het nestorianisme, het Romeinse christendom, het joodse geloof en uiteindelijk de islam via de Zijderoute. Ondanks de repressie die de buitenlandse religies onder de Tangdynastie in 846 treft, blijven verschillende religies aanwezig die ons talrijke getuigenissen hebben achtergelaten.

HET BOEDDHISME

DE FIGUUR VAN BOEDDHA

Boeddha, de stichter van het boeddhisme, werd omstreeks het midden van de zesde eeuw voor onze tijdrekening geboren in N.O.-India, het huidige Nepal. Zijn oorspronkelijke naam zou Siddharta Gautama zijn geweest. Zeker is dat niet want Gautama is de naam van vrijwel iedere Indische monnik en Siddharta betekent 'hij die zijn doel bereikt heeft'. Waarschijnlijk is het dus een naam die hem pas later gegeven is. Niemand twijfelt er echter aan dat Boeddha werkelijk geleefd heeft. Hij was de zoon van koning Suddhodana van het riddergeslacht der Sakya's en diens vrouw Maya. Zijn geboorte zou met wonderen gepaard zijn gegaan en werd later met legenden omweven.

Zo deed de pasgeborene zeven stappen naar alle vier de windrichtingen en sprak: 'Dit is mijn laatste geboorte, vanaf heden is er voor mij geen geboorte meer'. In India heerst immers het geloof dat ieder mens na zijn dood telkens in een andere gedaante weer herboren wordt (*reïncarnatie*).

Als prins groeide Siddharta op in weelde. Alle ellende van de wereld werd voor hem verborgen gehouden omdat aan zijn vader voorspeld was dat zijn zoon afstand zou doen van zijn titel indien hij kennis zou maken met het lijden van de mens.

DE VIER TEKENS

Toch gebeurde het dat prins Siddharta buiten de paleismuren kwam. Tijdens vier ritten te paard ontving hij de zogenaamde 'vier tekens'. Achtereenvolgens ontmoette hij een oude man, een zieke en een dode, zodat hij begreep dat het leven vergankelijk is. Tenslotte ontmoette hij een monnik die hem leerde dat hij door onthechting boven de wisselvalligheden van het leven kon uitstijgen. Hierop verliet Siddharta zijn huis en familie om op zoek te gaan naar de zin van het leven. Eerst ging hij in de leer bij een guru die hem de traditionele wijsheid leerde, daarna sloot hij aan bij een groep asceten die zichzelf zware fysieke ontberingen oplegden, maar geen van deze levenswijzen schonk hem voldoening. Tenslotte trok hij naar Bodh Gaya dichtbij Benares, waar hij onder een vijgenboom ging zitten om er te mediteren. Na 48 dagen ontwaakte Siddharta uit zijn denken en had hij bovenmenselijk inzicht verworven in het lot van mens en wereld. Thans was hij 'Boeddha', de Verlichte, en de boom waaronder hij had gezeten, noemde men de Bodhi-boom of Boom der Verlichting.

Boeddha wou zijn inzichten met anderen delen en trok naar Benares waar hij in het Hertepark zijn beroemde eerste prediking hield.

BOEDDHA'S LEER: DE VIER EDELE WAARHEDEN EN HET ACHTVOUDIG PAD

Boeddha was tot het inzicht gekomen dat er vier Edele Waarheden zijn, met name:

1. dat alle bestaan lijden betekent
2. dat de oorzaken van dit lijden de menselijke begeerten zijn:
het streven naar eigenbelang en materiële dingen
3. dat men die begeerten moet overwinnen om verlossing te bereiken
4. dat men ze kan overwinnen door het volgen van een Achtvoudig Pad

Dit *Achtvoudig Pad* betekent voor de boeddhist de leidraad voor zijn leven.

Wat hij dient na te streven is: juiste opvatting, juiste ingesteldheid, juist spreken, juist handelen, juist leven, juist streven, juist overdenken, juist zich verdiepen.

Praktisch komt het erop neer dat men een moreel hoogstaand leven moet leiden, waardoor men de gemoedsrust bereikt die nodig is voor concentratie, die op haar beurt leidt tot een soort heilige onverschilligheid voor gevoelens van pijn, verdriet en genot.

Met deze verkondiging zegt men dat Boeddha 'het wiel van zijn leer' in beweging zette; het wiel stelt op symbolische wijze zijn leer en eerste prediking voor.

De uiteindelijke beloning voor wie volgens Boeddha's regels leeft, is het bereiken van het *Nirvana*, wat letterlijk 'uitdoving' betekent. Men bereikt dan net als Boeddha de Verlichting, is verlost uit de kringloop der wedergeboorten of *samsara* en hoeft niet meer op aarde terug te komen. Dit is de betrachtning van iedere boeddhist. Dat doel bereikt men echter maar stapsgewijs. Door nu een goed leven te leiden, kan men verdiensten verwerven om in een volgend leven in gunstiger omstandigheden herboren te worden en zo steeds dichterbij de uiteindelijke verlossing. De beste manier om in Boeddha's voetspoor te treden, is het gewone leven met al zijn materiële beslommeringen vaarwel te zeggen en als monnik toe te treden tot een kloostergemeenschap (Sangha). Dergelijke gemeenschappen werden al door Boeddha zelf gesticht.

BOEDDHA'S DOOD EN NALATENSCHAP

Na een leven van rondtrekken en prediken stierf Boeddha op hoge leeftijd.

Wanneer hij liggend wordt voorgesteld verwijst dit naar zijn dood en intrede in het Nirvana.

Boeddha's leer kende veel succes. Terwijl het hindoeïsme - de traditionele, eeuwenoude Indische godsdienst - een uitgebreid pantheon aan goden kende, veel belang hechtte aan ingewikkelde rituelen en dierenoffers en de mensen in zeer streng gescheiden sociale kasten verdeelde, kende het boeddhisme in zijn zuivere vorm geen goden, was het voor iedereen toegankelijk en bracht het een boodschap van gelijkheid en humaniteit.

In de 3de eeuw voor Christus bekeerde de Indische keizer Asoka zich tot het boeddhisme. In die tijd brachten missionarissen het geloof naar Centraal-Azië waar het bijna 1000 jaar lang bleef bestaan, tot de islamitische invasies van de 7de eeuw.

STREKKINGEN BINNEN HET BOEDDHISME

Na Boeddha's dood ontstond er onenigheid onder zijn volgelingen omtrent de inhoud van zijn leer, temeer omdat Boeddha zelf niets had neergeschreven. Dit gaf aanleiding tot het ontstaan van verschillende strekkingen binnen het boeddhisme.

In dit korte bestek, waarin onze aandacht vooral naar China uitgaat, zullen we ons beperken tot het aanduiden van de twee belangrijkste strekkingen.

Het *Theravada-boeddhisme*, ook wel Hinayana of 'Kleine Voertuig' genoemd, beweert zich het meest strikt aan de oorspronkelijke leer van Boeddha te houden en aanvaardt slechts de basisprincipes of 'Drie Heilige Juwelen': de erkenning van de figuur van Boeddha zelf, van zijn leer (*Dharma*) en van de kloostergemeenschap (*Sangha*). Volgens deze strekking gaat ieder mens op zoek naar zijn eigen persoonlijke verlossing. Zij meent dat slechts een kleine minderheid de Verlichting kan bereiken, vandaar de naam 'Kleine Voertuig'.

Deze richting wordt ook wel zuidelijk boeddhisme genoemd omdat ze vooral verspreid raakte in Ceylon, Birma, Thailand, Laos en Cambodja.

Het *Mahayana-boeddhisme* of 'Grote Voertuig' is minder 'elitair' en stelt dat iedereen de Verlichting en het boeddhachap kan bereiken. Volgens deze strekking bestaan er dan ook een groot aantal boeddha's in wat ze noemen 'het zuivere land'. Het kloosterleven werd niet als noodzakelijk gezien. Mededogen met de anderen werd even belangrijk gevonden als het nastreven van wijsheid. Dit

mededogen krijgt gestalte in de figuur van de boeddhistische heiligen of *Bodhisattva's*. Dit zijn wezens die het Nirvana zouden kunnen binnentreden maar hun eigen verlossing uitstellen om hun medemensen bij te staan op hun moeizame weg naar die verlossing. Het Mahayana-boeddhisme voerde een aantal gebruiken in die meer aanslaan bij een groot publiek zoals de vergoddelijking van Boeddha, het geloof aan een hemel en hel, het invoeren van een groot aantal goden en geesten naar het voorbeeld van het hindoeïsme. Zij hechten veel belang aan ritueel en voerden een eredienst in met wierook, kaarsen en heilig water. Deze richting heeft zich meer noordelijk verspreid naar Tibet, China, Korea en Japan.

Bodhisattva, hout met sporen
van polychromie, ca. 1200,
Shanxi, streek rond Linfen, ©
KMKG, Inv.EO.1993.

In tegenstelling tot Boeddha zelf die in een sobere monnikspij wordt voorgesteld omdat hij afstand heeft gedaan van al het wereldlijke, dragen de boeddhistische heiligen of bodhisattva's een vorstelijk gewaad en opvallende hoofdtooi.

HET BOEDDHISME IN CHINA

In China dateren de vroegste sporen van het boeddhisme van de 1ste eeuw voor Christus. Daarin speelden de oasesteden langs de Zijderoute een belangrijke rol. Boeddhistische gelovigen sloten uit veiligheidsoverwegingen aan bij de handelskaravanen en trokken via deze weg naar China. Het boeddhisme kreeg er uiteindelijk vaste voet, maar met wisselend succes en niet zonder veel toegevingen en aanpassingen aan de Chinese aard en tradities.

CHINESE TRADITIES EN HET BOEDDHISME

Toen het boeddhisme China bereikte, kon dit kolossale rijk al op een eeuwenoude beschaving bogen. Het hield er al even lang zeer strakke politieke en sociale ideeën op na en werd beheerst door een intellectuele elite die veel belang hechtte aan culturele eigenheid. Drie belangrijke principes vormden de grondslag van de Chinese maatschappij: het traditionele Chinese geloof, het confucianisme en het taoïsme.

Het **traditionele Chinese geloof** was sterk gericht op het aardse. Onsterfelijkheid, het voortzetten van het gezin, de clan en de vooroudercultus zijn cruciale begrippen in hun denkwereld. In de mens schuilt een goddelijk element en via een lange keten van voorouders is zijn oorsprong terug te voeren tot het goddelijke. De geest van iedere overledene leeft voort en dient door de levenden geëerd te worden met vrome gedachten en daden, offeranden en rituele banketten. In elk huis bevindt zich een altaar voor de voorouders. Ideeën als celibaat en kloosterwezen, die door het boeddhisme werden voorgestaan, werden dan ook als onnatuurlijk beschouwd en als een zich onttrekken aan de traditionele familiale verplichtingen.

Het **confucianisme** was een doctrine genoemd naar de grootste Chinese filosoof Confucius. Dit is de Latijnse naam van Kongzi (*Meester Kong*), die geleefd zou hebben van 551 tot 479 v. Chr. Confucius liet geen eigen geschriften na en beschouwde zichzelf enkel als iemand die veel oudere tradities doorgaf. Het confucianisme is sterk gericht op de mens en op het praktische leven. Het legt een grote nadruk op de sociale verantwoordelijkheden van elk individu ten opzichte van de maatschappij. Moed en zelfdiscipline, de cultus van de voorouders, respect voor hiërarchie binnen de familie en de hele maatschappij vormden de basisvoorwaarden voor een geordende en stabiele samenleving. Het confucianisme streefde een politieke en sociale orde na waarin de macht van de keizer als bemiddelaar tussen hemel en aarde centraal stond en waarin ieder zijn bijdrage moest leveren aan de maatschappij. Er bestond dan ook weinig ruimte voor ideeën als ‘persoonlijke verlossing’, zeker als die van buitenaf kwamen. Rondtrekken en bedelen, geen militaire dienst verrichten, fiscale voorrechten genieten, zich verliezen in metafysische beschouwingen werd dan ook als zeer on-Chinees aanvoeld en algauw als een vorm van nihilisme beschouwd.

Tijdens de regering van keizer Wudi (140-88 v.Chr.) werd het confucianisme officieel erkend als staatsdoctrine en het heeft steeds een belangrijk impact gehad op de Chinese maatschappij.

Tussen het **taoïsme** en het boeddhisme bestonden er wèl raakpunten, in die mate zelfs dat het boeddhisme wel eens een 'buitenlands taoïsme' werd genoemd. Ook het taoïsme schrijft – in tegenstelling tot het confucianisme – een passieve ingesteldheid ten opzichte van de wereld voor. In taoïsme herkent men het woord *tao* of *dao* dat *weg of pad* betekent maar ook *principe of methode*, verwijzend naar een bepaalde manier van leven. In Europese filosofische termen zou Dao misschien nog het best met 'het Absolute' overeenstemmen, datgene waaruit alles voortkomt en dat zelf nergens afhankelijk van is. In het taoïsme horen ook de begrippen yin en yang thuis, twee tegengestelde maar complementaire principes die het universum beheersen en waartussen er een evenwicht moet bestaan. Het taoïsme is gezien zijn complexiteit buitengewoon moeilijk te vatten en omschrijven maar principes als eenvoudig en gelaten leven, in verbondenheid met de natuur en sterk gericht op meditatie en het beoefenen van de deugd, vormen er de basis van. De gelijkenis met het boeddhisme ligt hier dan ook voor de hand. Laozi, die als de grondlegger van het taoïsme wordt beschouwd, zou volgens de traditie geboren zijn in 604 voor Chr. en als archivaris verbonden zijn geweest aan het hof van Luoyang. Het is ook mogelijk dat Laozi slechts een legendarische figuur is en hoe dan ook gaan de wortels van de leer tot een ver verleden terug. Alhoewel het taoïsme oorspronkelijk, net zoals het boeddhisme, een filosofie of leer was veeleer dan

Twee boeddhistische heiligen (arhats of luohan), beschilderd aardewerk, 11de-13de eeuw, opgegraven in 1990, Hongfu-stoepa, Ningxia, Lanzhou, © Gansu Provincial Museum

een godsdienst, ontwikkelde zich naast dit filosofisch systeem geleidelijk aan ook een meer volkse vorm met een uitgebreid pantheon van goden en 'onsterfelijken', tal van religieuze praktijken en had het zijn vaak op indrukwekkende plaatsen zoals 'heilige bergen' gelegen kloosters en tempels.

Ondanks een lange geschiedenis van conflicten hebben confucianisme, taoïsme en boeddhisme elkaar sterk beïnvloed en raakten ze soms min of meer met elkaar versmolten.

In China werden ook aan het boeddhistische pantheon figuren toegevoegd zoals de 'Hemelse Wachters' tegen de kwade geesten, van wie het woeste uiterlijk sterk contrasteert met het beschouwende karakter van het Indische boeddhisme.

Ook de verering van talrijke boeddha's, bodhisattva's en boeddhistische heiligen was er populair. Grote verering genoot Boeddha Amithaba, de Heer van het Westelijke Paradijs, wiens naam men telkens weer uitsprak in de hoop op wedergeboorte in zijn stralende paradijs. Een van de meest geliefde bodhisattva's was Avalokiteshvara – in het Chinees Guanyin - die zijn aanbidders beschermt tegen alle mogelijke vormen van onheil en hen naar hun wens zonen en dochters schenkt.

Naar Indisch voorbeeld werden grottentempels gebouwd, terwijl de eveneens in India gebruikelijke koepelvormige stoepa's in China de vorm kregen van verticale *pagoden*.

Na de val van de Handynastie in 220 na Christus volgt er in China een periode van politieke chaos waarin verschillende koninkrijken naast elkaar bestaan.

Het is in die periode dat het boeddhisme zich sterk ontwikkelt in China. Vooral de dynastie van de Noordelijke Wei (386 – 536) heeft veel bijgedragen aan de verspreiding ervan. Vanaf het midden van de 3de tot in de 7de eeuw trokken Chinese monniken naar India om er ter plaatse het boeddhisme te bestuderen. Ze keerden naar hun land terug, beladen met boeddhistische geschriften die ze in hun eigen taal omzetten.

In deze periode ontstonden de befaamde grottentempels van Dunhuang, Yungang en Longmen, die in de loop der eeuwen werden uitgebreid.

In de 8ste eeuw, tijdens de Tangdynastie, beleeft het boeddhisme, naast het confucianisme en taoïsme, een hoogtepunt in China, maar in 845, onder keizer Wuzong, volgt er een periode van vervolging.

Na de val van de Tangdynastie weet het zich in het noorden van het land te handhaven maar de boeddhistische kunst zelf raakt in verval.

HET BOEDDHISME IN DE KUNST

Geruime tijd mocht Boeddha zelf niet voorgesteld worden in de Indische kunst. Men verwees naar hem via symbolen: zijn geliefde paard (zonder ruiter), een lege troon onder de Bodhiboom, zijn voetafdruk, We noemen dit de eerste fase van de boeddhistische kunst.

In een tweede fase, vanaf de 1ste eeuw voor Christus, wordt Boeddha voor het eerst als menselijke figuur voorgesteld in de *kunst van Gandhara*, een streek in het huidige Pakistan. De Gandhara-kunst wordt ook wel graeco-boeddhistische kunst genoemd vanwege de grote invloed van de hellenistische kunst op de stijl en vormgeving ervan. Na de veroveringen van Alexander de Grote was de Griekse kunst immers tot ver in het Oosten doorgedrongen.

Men mocht Boeddha weliswaar niet zomaar naar eigen smaak voorstellen. De voorstellingen moesten aan strikte regels beantwoorden. Zo zijn er 32 hoofdkenmerken en 80 nevenkenmerken. Voorbeelden daarvan zijn de uitstulping op het hoofd (*usnisa*), de lok op het voorhoofd, en de lange oorlellen.

Daarnaast verwijzen tal van voorstellingen naar gebeurtenissen uit zijn leven en zelfs uit zijn 'vorige' levens, naar zijn geboorte, de vier ontmoetingen, zijn meditatie onder de bodhi-boom, zijn prediking, zijn dood en nog veel meer. Het is dan ook van belang de talrijke details over Boeddha's leven te kennen wil men de boeddhistische kunst kunnen begrijpen.

Boeddha wordt staand, liggend, een enkele keer ook lopend voorgesteld maar meestal zittend in lotushouding en mediterend. De houding van handen en vingers is daarbij veelbetekend. Men heeft zes verschillende gebaren of *mudra's* onderscheiden, die elk een bijzondere betekenis hebben.

DUNHUANG: 'PAREL VAN DE ZIJDEROUTE'

In de late 4de eeuw was de oaseplaats Dunhuang, waar de Zijderoute zich splitste in een noordelijke en een zuidelijke tak, een drukke plaats waar reizigers, kooplieden en monniken van allerlei oorsprong elkaar ontmoetten.

Dunhuang, in het westen van de provincie Gansu en nu een bekende toeristische plaats, kent een geschiedenis van meer dan 2000 jaar.

De stad werd op het einde van de 2de eeuw voor Christus, tijdens de Handynastie, gesticht als een garnizoenstad met verdedigingsmuren en uitkijktorens. Op die manier wou men de weg beveiligen waarlangs gezanten, kooplieden en reizigers trokken.

In de 4de eeuw hakte een vrome boeddhistische monnik in Mogao, ten zuidoosten van Dunhuang, als eerste een grot uit in de rotswand om er zich terug te trekken en te mediteren. Anderen volgden dit voorbeeld en bijna duizend jaar lang ging men door met het aanleggen van honderden grote en kleine tempelgrotten waarvan er momenteel nog een kleine 500 bewaard zijn. De plafonds en wanden ervan werden door kunstenaars en ambachtslieden voorzien van beeldhouwwerk en schilderijen, vaak in opdracht van rijke en belangrijke opdrachtgevers. Het is op basis van de kunststijlen dat de grotten gedateerd kunnen worden. Toen de Zijderoute aan belang verloor, raakten ze in verval. De laatste dateren van de 14de eeuw.

In 1900 ontdekte een Chinese monnik in één van de grotten een verborgen kamer die moet zijn afgesloten op het einde van het eerste millennium. Er werd een grote verzameling boeddhistische kunstwerken aangetroffen en een kloosterbibliotheek die het oudste en grootste archief ter wereld zou blijken te zijn. Tienduizenden manuscripten in de meest uiteenlopende talen kwamen aan het licht. De oudste tekst zou dateren van 406, de laatste van ongeveer 1000. Ze bestrijken dus een periode van zowat 500 jaar en zijn afkomstig van China, Tibet en al de culturen langs de Zijderoute. Een van de bewaarde teksten is een kopie van de *Diamanten Soetra*, een mystieke tekst die werd geciteerd bij rouwceremonies. Deze tekst kan met zekerheid gedateerd worden in 868 en is meteen de oudst gedateerde gedrukte tekst. Naast boeddhistische teksten zijn er ook christelijke, joodse, manicheïstische en mazdeïstische. Daarnaast kwamen honderden schilderijen op zijde, hennep en papier aan het licht.

Het spreekt vanzelf dat de teruggevonden kunstvoorwerpen en teksten een rijke bron van informatie

vormen over het boeddhisme zelf en over het leven langs de Zijderoute. Ze zijn de vrucht van het werk van generaties geestelijken en vrome gelovigen die meenden door beelden van de Boeddha te maken en zijn woorden over te schrijven bij te dragen tot een betere wereld.

Uitgebreide wetenschappelijke informatie over de vondsten van Dunhuang, waaraan in de tentoonstelling ruim aandacht wordt besteed, vindt U via <http://idp.bl.uk>. Men vindt er ook tal van illustraties en rubrieken, speciaal gericht tot leraren en studenten.

Boeddhistische Chinese soetraschriftrol, inkt op papier, 7de-9de eeuw, Lanzhou, © Gansu Provincial Museum
Deze tekst werd in 1900 gevonden in grot 17 in Dunhuang. Het betreft een versie van de Lotus Soetra, een van de meest invloedrijke religieuze teksten in boeddhistisch China. Soetra's bestaan uit toespraken van en verhalen over Boeddha en zijn discipelen. Het reciteren ervan werd beschouwd als een middel om verdienste te verwerven en een goede wedergeboorte te garanderen.

MAZDEÏSME, ZOROASTRISME, MANICHEÏSME

In de Achaemenidische periode (539-331) werd in Perzië het mazdeïsme gepraktiseerd, een oud geloof dat een aantal raakpunten had met het vedische geloof dat in India ontstond na de indo-Europese invasies van het 2de millennium voor onze tijdrekening. De cultus is gebaseerd op het heilige vuur dat permanent moet branden in de tempels en in de huizen. De religie van de Achaemeniden bevat meerdere goden.

Rond 600 v. Chr. werd de profeet Zarathoestra geboren (Zoroaster in het Grieks). Zijn hervorming van de oude religie verspreidde zich beetje bij beetje vanaf de Achaemenidische periode. Hij behoudt de cultus van het vuur, maar schrapt de offers die hij te bloederig vindt, alsook de Haoma, de drank van de onsterfelijkheid, die hij als een hallucinogeen beschouwt. Maar vooral worden er een aantal goden naar de rangen van de gewone hemelse creaturen verwezen om alleen nog Ahura Mazda over te

houden, de god van het goede en van de schepping die in een constante strijd verwickeld is met het slechte. De mens moet onophoudelijk tegen de krachten van het kwade vechten door goede woorden, gedachten en actie.

Sogdische knekelpot, terracotta, Beiting (Beshbaliq), 6de -7de eeuw, Xinjiang, © Turfan Museum
De lichamen worden op een verhoog neergelegd om door wilde dieren van vlees te worden ontdaan. Vervolgens worden de beenderen in een knekelpot gelegd, die vaak in terracotta is. Deze potten kunnen versierd zijn met religieuze scènes.

Zoroastrisch gebed, ca. 9de eeuw, Londen, The British Library
In deze Sogdische tekst staat een van de heiligste gebeden van het zoroastrisme. Hij werd ontdekt in een van de grottempels van Dunhuang.

In het Achaemenidische tijdperk was het zoroastrisme niet dominant. Men moet wachten tot de 3de eeuw van onze tijdrekening vooraleer het de officiële religie wordt onder de Perzische dynastie van de Sassaniden (224-651). De priesters, die men wijzen noemt, reciteren de geschriften en onderhouden het heilige vuur en spelen zo een politieke en religieuze rol. De Sassaniden richten dan ook honderden vuuraltaren en tempels op.

Zoroastrianen begraven noch cremieren hun doden, maar laten de lijken aan de wilde dieren over om het vlees van de botten te verwijderen, minstens tot de 5de eeuw van onze tijdrekening.

Het zoroastrisme verspreidde zich in China vanaf de 5de eeuw van onze tijdrekening, om uiteindelijk door de islam te worden vervangen.

Ook vandaag zijn er nog volgelingen van het zoroastrisme. Meer bepaald in Iran, in de Yazdregio, en in India, waar men hen Parsis noemt. Deze laatsten zijn de afstammelingen van de zoroastrianen die Iran ontvluchtten na de verovering door de moslims; we vinden hen voornamelijk in Mumbai terug.

De cultus van het vuur bekleedt nog steeds een belangrijke plaats binnen het zoroastrisme.

Sogdisch manicheïstische brief, 10de eeuw, Bezeklik (Turfan), Xinjiang, Turfan Museum Cat N° 112: Correspondentie tussen lokale kopstukken van de manicheïstische kerk. De twee rechtopstaande muzikanten staan op lotussen en zijn manicheïstische priesters.

Tijdens de Sassanidische periode werden alle religies verboden behalve het zoroastrisme.

Een profeet, Mani (216-277), roept zich uit tot opvolger van Zarathoestra, Boeddha en Jezus. Zijn religie, het manicheïsme, is gebaseerd op het idee dat het goede en het kwade aanwezig zijn in de wereld en in constante strijd verwickeld zijn. In elk wezen zijn ze vertegenwoordigd door de tegengestelde principes van Licht (ziel) en Duisternis (lichaam). Mani wordt door sommige Sassanidische vorsten getolereerd, maar wordt uiteindelijk geëxecuteerd door Bahram I. Bestraft door Diocletianus (284-305) en verketterd door het christendom, werden de aanhangers van dit geloof verplicht in ballingschap te gaan buiten het Sassanidische grondgebied. Ondanks de vervolgingen kan het manicheïsme zich verspreiden langs de oases van Centraal-Azië waar de religie kan bloeien tot de 11de eeuw. Het manicheïsme kon zich moeiteloos aanpassen aan de religies die al aanwezig waren in de gebieden waar het terrein won. De Zijderoute volgend, kwamen de manicheïstische missionarissen China binnen. Tijdens de Tangdynastie verspreidde de religie zich in de grote steden waar de religie tot de 14de eeuw kon overleven ondanks het verbod op vreemde religies in 845.

NESTORIAANS CHRISTENDOM

Nestorius (380-454) was patriarch van Constantinopel. Hij werd in 431 door de kerk veroordeeld voor ketterij. Hij weigerde namelijk te geloven in de dubbele natuur van Christus die tegelijkertijd goddelijk

Nestoriaanse grafsteen, steen, Ilivallei, 13de-14de eeuw, Urumqi, © Xinjiang Autonomous Region Museum

en menselijk is. Ook geloofde hij niet dat de maagd Maria de moeder van God is. Nestorius is de grondlegger van het nestorianisme.

Terwijl het nestorianisme in het Romeinse Rijk werd vervolgd, werd het in het Nabije Oosten heel lokaal beleden. Maar een groot aantal volgelingen vluchtte naar het oosten en zocht toevlucht in het Perzië van de Sassaniden. Het nestorianisme werd lange tijd in Centraal-Azië beleden en volgde de reizen van de karavanen tot in China waar zijn aanwezigheid terug te voeren is tot 520. De eerste nestoriaanse kerk werd in 638 in Xi'an gewijd. Ondanks de vervolging die vreemde religies in China trof onder de Tang, en ondanks de komst van de islam in Centraal-Azië, sloegen de nestoriaanse gemeenschappen erin te overleven tot de dynastie van de Yuan (1260-1365). Dit wordt tevens bevestigd door Marco Polo in het verslag van zijn bezoek aan Kashgar en Khotan.

Het 'succes' van het nestorianisme is te danken aan zijn vermogen om zich aan te passen aan de culturen die het tegenkomt. Door zich naar Chinees model om te vormen, heeft het zich kunnen verspreiden in verschillende Chinese provincies. Pas toen de Ming (1368-1644) aan de macht kwamen, verjoeg men de vreemdelingen wat het einde betekende van de nestoriaanse kerk in China.

DE ISLAM ¹

De islam ontwikkelde zich in de 7de eeuw van onze tijdrekening toen de profeet Mohammed een reeks openbaringen ontving van Allah en die vervolgens uitdroeg naar de inwoners van Mekka. Geleidelijk aan bouwde hij religieuze en spirituele autoriteit op en verzamelt een gemeenschap van gelovigen rondom zich. Bij zijn dood in 632 is het Arabische schiereiland tot de islam bekeerd. Daarna begint de indrukwekkende opmars van de islam buiten het schiereiland. Een eeuw later hebben de Arabische legers het islamitische rijk van Noord-Afrika en Spanje oostwaarts uitgebreid tot aan de grenzen van India en China. Na het boeddhisme, het zoroastrisme, het manicheïsme en het nestorianisme is het de beurt aan de islam om zich in de loop van de 8ste en 9de eeuw te bedienen van de Zijderoute om zo

¹ Voor meer informatie over de islam, zie "Kijk op de islamitische wereld", educatief dossier KMKG

Centraal-Azië te veroveren. Lange tijd zullen deze verschillende religies zich naast elkaar ontwikkelen. Maar uiteindelijk wordt de expansie van de islam een van de factoren bij het verdwijnen van de boeddhistische beschavingen langs de Zijderoute. De Turkse dynastie van de Karakhaniden (840-1212), die sinds de 8^e eeuw in Kashgar is gevestigd en vazal van het Oeigoerse Rijk in Mongolië is, roept zijn onafhankelijkheid uit in 840. In de 10de eeuw wordt de dynastie geïslamiseerd en lanceren ze militaire aanvallen op de boeddhisten vanuit Kashgar. Zo veroveren ze heel Transoxanië. In enkele eeuwen tijd is de regio van de Taklamakan islamitisch geworden en zijn de stupa's en boeddhistische tempels verlaten of vernield.

Zilveren aalmoezenbeurs, 14de eeuw, Kashgar, © Ningxia Provincial Museum

Deze beurs is met Arabische en Perzische inscripties gedecoreerd en is bedoeld om aalmoezen te verzamelen. Het is een van de attributen van de derwisj. Derwisjen zijn geestelijken die behoren tot de mystieke orde van de soefis. Het soefisme heeft zich vanaf de 11de eeuw in Centraal-Azië gevestigd. Dit soort beurs in de vorm van een boot wordt nog steeds gebruikt.

De islam triomfeert dus in de 10de eeuw en controleert in feite de handel tussen het Westen en het Oosten waardoor het een groot deel van de economie beheerst. De belangrijke karavaansteden zoals Bukkhara en Samarkand worden belangrijke islamitische centra. Gedurende de volgende eeuwen blijven de karavaanroutes grotendeels in handen van de islamitische handelaars. De islam werd 'de religie van de internationale handel', wat tot gevolg had dat veel Chinezen zich bekeerden. Maar met uitzondering van Chinees Turkestan, heeft de islam zich in China nooit sterk verbreid. Na de Mongoolse invallen van de 13de eeuw namen de Mongoolse hoofdmannen de islamitische zeden en gewoonten deels over. Anderzijds begeleidden Chinese ambachtslui en geleerden hun Mongoolse vorsten op reizen naar islamitisch grondgebied. De Pax Mongolica en de veiligheid op de karavaanwegen brachten vele Chinese voorwerpen naar de markten in het Nabije- en Midden Oosten.

CHINESE INVLOEDEN IN DE ISLAMITISCHE KUNST

China had een niet te verwaarlozen impact op de islamitische artistieke productie. De kunst van de islam zou waarschijnlijk niet zijn geëvolueerd zoals het deed, zonder de verschillende uitwisselingen en technische, stilistische, iconografische en artistieke invloeden uit China. Chinees ceramiek en textiel, die beide zeer werden gewaardeerd, werden naar het Westen vervoerd over de grote karavaanroutes.

Tijdens de Mongoolse overheersing verrijkte de kunst zich met nieuwe elementen uit het Verre Oosten die zich harmoniseerden met het bestaande esthetische vocabularium. Zo ziet men op verschillende objecten motieven verschijnen die aan de Chinese iconografie werden ontleend: lotus, pioenroos, druiventros, wolk, draak.... In de Perzische miniaturen is de invloed van Chinese schilderkunst eveneens aanwezig, voornamelijk in de weergave van bomen, rotsen, wolken en water.

Tegel met draak, keramiek, Iran 13de-14de eeuw, © KMKG, inv. IS. 13 Arabieren, Perzen, Chinezen, Indiërs ... verspreidden telkens nieuwe technieken, ideeën en iconografische motieven. De draak, traditioneel het symbool van de keizerlijke macht in China, werd een motief dat zich wijd verspreidde in de islamitische iconografie.

VAN WEST NAAR OOST: HET MAKEN VAN GLAS

Glas verschijnt in China veel later dan in Mesopotamië en Egypte.

Gekleurde glaskralen zouden pas in de Periode van de Strijdende Staten (480-222 v. Chr.) in China zijn geïntroduceerd vanuit westelijk Azië. Dit stimuleerde de Chinese ambachtslui om zelf glazen kralen te maken. Zo kon men met de groengekleurde bijvoorbeeld jade imiteren, maar ook andere kostbare gesteenten zoals lapis lazuli, beril en turkoois. Via de Zijderoute, zowel te land als over zee, werden glazen voorwerpen geïmporteerd uit Rome, het Nabije Oosten en het rijk van de Sassaniden. Hieruit blijkt dat de handelaars in staat waren breekbare voorwerpen over lange afstanden te vervoeren. Onder invloed van mooie, geïmporteerde exemplaren begonnen Chinese ambachtslieden op hun beurt *gegoten* glazen vaatwerk van grotere omvang te maken. De techniek van het *glasblazen* ontstond in de 1ste eeuw v. Chr. in het oostelijke deel van het Romeinse rijk: Syrië, Libanon, Palestina en Noord-Egypte. In de Sassanidische tijd werd in Perzië en Mesopotamië geblazen en gefacetteerd glas gemaakt, waarmee men bergkristal imiteerde en licht- en schaduweffecten bekwam. Alleen een elite kon zich deze luxeproducten veroorloven. Het is via Centraal-Aziatische ambachtslui dat China vanaf de 5de eeuw zelf de techniek van het *glasblazen* leert kennen. Uit gedichten die geschreven werden tussen de derde en de zesde eeuw, blijkt hoezeer kostbaar buitenlands glas door de geletterden en de leidende klassen werd bewonderd; vooral de transparantie ervan werd bijzonder gewaardeerd. Niet zelden werd doorzichtig glas, dat beschouwd werd als een teken van zuiverheid, in boeddhistische tempels als reliekhouders gebruikt of door gelovigen geofferd. Uit de periode van de Tangdynastie dateert het eerste islamitische glas in China.

Sassanidische glazen beker, ca. 6de eeuw,
Gevonden in 1989, Simsimgrotten, Kucha,
Urumqi, © Xinjiang Uygur Autonomous
Region Museum.

VAN OOST NAAR WEST: JADE

Met de algemene term 'jade' wordt naar twee verschillende mineralen verwezen: nefriet en jadeïet. Tot in de 17de eeuw gebruikte men in China hoofdzakelijk nefriet dat aanvankelijk in bepaalde gebieden van het land zelf werd gevonden maar later werd aangevoerd vanuit de omgeving van Khotan en Jarkand in het Centraal-Aziatische Kunlungebergte. Jadeïet werd pas vanaf de Qing-dynastie (1644-1911) gebruikt en ingevoerd uit Birma. Allebei zijn het zeer harde en moeilijk te bewerken gesteenten, die door schuren en wrijven worden bewerkt.

Jade is niet weg te denken uit de Chinese kunst. Al zeventuizend jaar lang, sinds het begin van het neolithicum en tot op de dag van vandaag, gaat in China een bijzondere aantrekkingskracht uit van dit gesteente, dat er hoger werd geschat dan zilver en goud. Uit opgravingen blijkt dat jade vanaf het begin een magisch-rituele functie had. Onder de oudste jaden bevinden zich ronde schijven met een gat in het midden, de zogenaamde *bi*-schijven die vermoedelijk de zon of de hemel symboliseren. Daarnaast ontdekte men cilindervormige blokken van wisselende hoogte, eveneens met een gat in het midden en met aan de buitenkant een versiering die aan maskers doet denken; deze zogenaamde *cong* komen alleen in de graven van mannen en jongens voor en zouden de aarde voorstellen. Ook symbolische wapens zoals bijlen en klingens en beeldjes en plaatjes in de vorm van mensen, maskers en allerlei dieren behoren tot de oudste vondsten.

Voorwerpen uit jade werden in de graven van keizers en van de elite meegegeven en vaak als een soort sieraden op het lichaam van de overledene aangebracht omdat men meende dat dit kostbare materiaal de ontbinding van het lichaam kon tegengaan.

Jade speelde ook een belangrijke rol bij de vooroudercultus en het hofceremonieel.

Ondanks de hardheid van de steen werden jade voorwerpen bewonderd om hun zachtheid bij aanraking, hun glans en kleurschakeringen die kunnen variëren van zwart, via verschillende groentinten tot bijna wit.

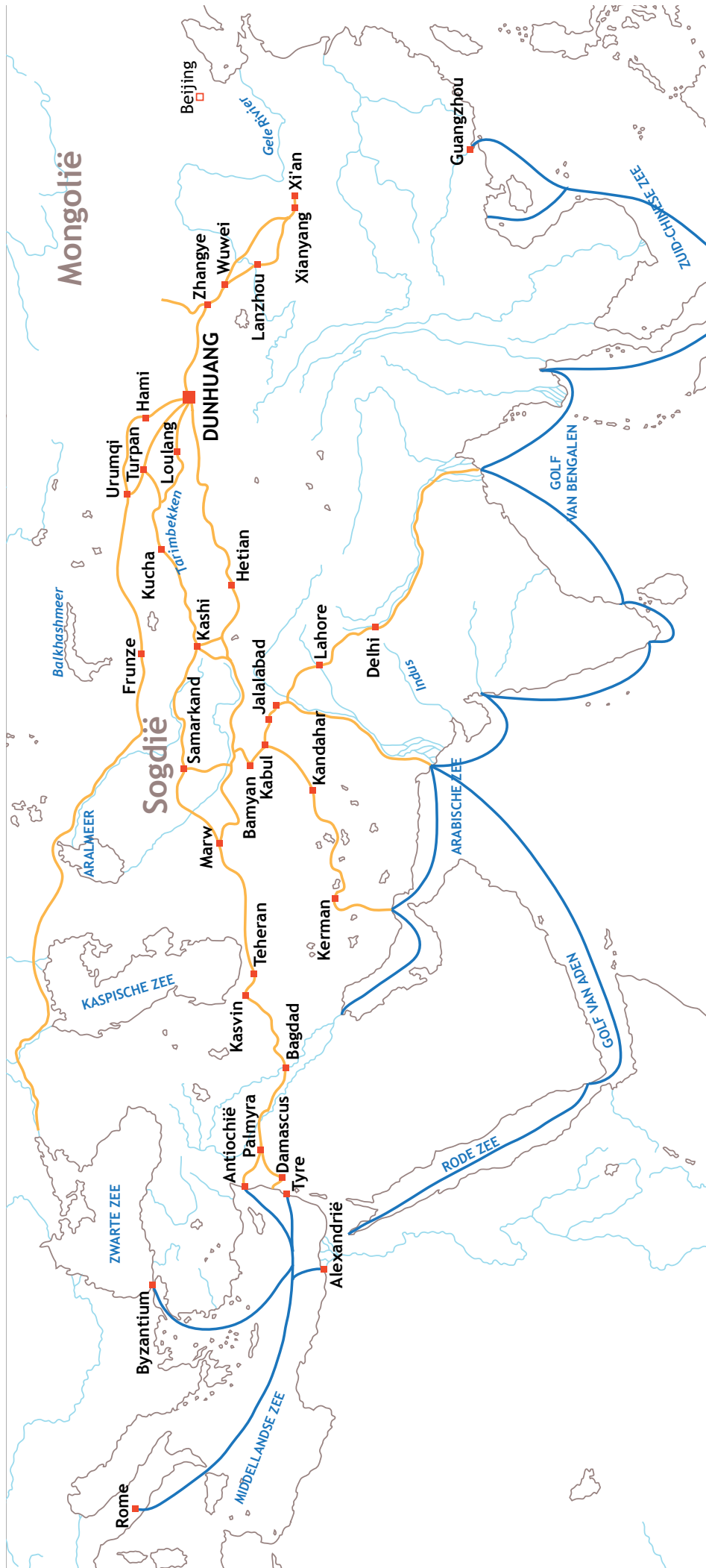
Aan jade werden bovendien morele deugden toegeschreven zoals harmonie, moed, zuiverheid, oprechtheid en rechtvaardigheid, niet toevallig ook confucianistische waarden.

Tijdens de Hanperiode kende de jadbewerking een grote bloei. Daarna volgde een verval maar vanaf de Song (960-1279) volgde een nieuwe bloei. Tijdens de Mingdynastie werden luxeproducten in jade uitgevoerd zoals hangers, gordelversieringen, drinkbekers en dierenfiguren. Het werden ook verzamelobjecten.

In de Chinese taal wordt het woord 'jade' gebruikt voor kostbare en mysterieuze dingen. Zo vereert men ook de *Jade Keizer*, de hoogste godheid in de taoïstische godsdienst.

Gordelhaak van brons en goud ingelegd met jade, 3de eeuw v. Chr., Shaoguan, Brussel, © KMKG, L 229.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

DATA	DYNASTIEËN	
Ca. 1600 - 1046 v. Chr.	SHANGDYNASTIE	
1046 - 221 v. Chr.	ZHOUDYNASTIE	* 1046 - 770 v. Chr. : Westelijke Zhou * 770 - 221 v. Chr. : Oostelijke Zhou « Lente en Herfst» (770-476) - Strijdende Staten(475-221)
221 - 206 v. Chr.	QINDYNASTIE	
206 v. Chr. - 220 na Chr.	HANPERIODE	* 206 v. Chr. - 9 na Chr. : Westelijke Han * 9 - 23 : Xindynastie * 25- 220 : Oostelijke Han
220- 280	PERIODE VAN DE DRIE KONINKRIJKEN	* Koninkrijk Wei (220-265) * Koninkrijk Shu (221-263) * Koninkrijk Wu (221-280)
265- 420	JINDYNASTIE	
386- 581	NOORDELIJKE DYNASTIEËN	o.a. Noordelijke Wei (386-534)
420- 589	ZUIDELIJKE DYNASTIEËN	
589- 618	SUIDYNASTIE	
618- 907	TANGDYNASTIE	
907- 979	DE VIJF DYNASTIEËN (NOORD-CHINA)	
902- 979	DE TIEN KONINKRIJKEN (ZUID-CHINA)	
960-1279	SONGDYNASTIE	* Noordelijke Song (960-1127) * Zuidelijke Song (1127-1279)
1115-1234	JINDYNASTIE (NOORD-CHINA)	
1279-1368	MONGOOOLSE YUAN-DYNASTIE	
1368-1644	MINGDYNASTIE	
1644-1911	QINGDYNASTIE	

	WEST-EUROPA	NABIJE- EN MIDDEN OOSTEN	PERZIË	INDIË	CENTRAAL AZIE	CHINA
Het jaar 1	ROMEINSE REPUBLIEK -50 1 ^{ste} zijden stoffen -27 ROMEINSE RIJK	-329 tot -327 Veroveringen van Alexander de Grote -312 SELEUCIDENDYN. -130 Einde SELEUCIDENDYN. -64 : Syrië is Romeins (-63 tot +395)	-329 tot -327 Alexander de Grote steekt de Oxus over (Amu Darya) en komt aan in Samarkand -250 : RIJK VAN DE PARTHEN Het rijk van de Parthen controleert de handelswegen tussen het Westen, Indië en het Verre Oosten	-6 ^e eeuw: ontstaan van het boeddhisme -329 tot -327 Alexander de Grote steekt de Oxus over (Amu Darya) en komt aan in Samarkand	-329 tot -327 Alexander de Grote steekt de Oxus over (Amu Darya) en komt aan in Samarkand -250 : Grieks-Bactrische Rijk -138 : Ontdekking van de Fergana-paarden door een Chinese officier Begin zijdeproductie buiten toenmalig China -130 : Einde van het Griekse-Bactrische Rijk	-300 : Constructie van muren om de raids van nomaden uit het noorden tegen te houden -3 ^e eeuw: Begin van de zijdehandel -221 : QINDYN. *1e keizer Qin Shi Huangdi * aaneenschakeling muren tot Grote Muur *herhaalde invallen van de Xiong-nu -206 : HANDYN. *-52 : De Chinezen tekenen een verdrag met de Xiong-nu
200	16 : decreet van de senaat tegen het dragen van zijde		115 : Overwinning van de Parthen op de Romeinen	Einde 1 ^{ste} eeuw: KUSHANA * Grieks-boeddhistische kunst uit Gandhara	KUSHANA 1 ^e eeuw : Het geheim van de zijdeproductie wordt verspreid in het koninkrijk Khotan	65 : 1 ^e boeddhistische gemeenschap 105 : uitvinding van het papier 166 : Romeinse handelaars in China
600	Ca. 250 : Germaanse invallen Ca. 420 : Hunse bond valt het Rijk aan 476 : Einde WEST ROMEINSE RIJK	395 : Theodosius OOST ROMEINSE RIJK IV ^e eeuw: introductie van de zijdeworm	224 : SASSANIDENDYN. *240 : prediking van Mani * Ca. 484 : Begin van de verspreiding van het nestorianisme in Azië	300 : VAL VAN KUSHANA 400 : De Chinese monnik Faxian is in Indië Ca. 484 : Begin van de verspreiding van het nestorianisme in Azië		220 : Einde HANDYN. 516 : Introductie van het mazdeïsme
800		632 : Begin van de Arabische veroveringen 661 : Umayyadendyn. 750 : Abbasidendyn.	642 : De Arabieren brengen de Sassaniden ten val 651 : Einde SASSANIDENDYN. 661 : Umayyadendyn. 750 : Abbasidendyn. *import Chinese keramiek		670 : De Arabieren dringen Transoxanië binnen 751 : * Arabische overwinning op de Chinezen bij Talas. *De Chinese gevangenen geven het geheim van de papierfabricatie prijs. Eerste papieratelier in Samarkand	618 : TANGDYN. *635 : 1 ^{ste} nestoriaanse kerk *694 : Het manicheïsme wordt erkend
1000	9 ^e eeuw : Zijdeproductie in islamitisch Spanje				992 : KARAKHANIDENDYN. * De Turken uit de regio van Kashgar bekeren zich tot de islam	906 : Einde TANGDYN.
1200	1069 : Vertek 1 ^{ste} kruistocht Ca. 1100 : Papier in Spanje 12 ^e eeuw : Zijdeproductie in Italië				1141 : Einde KARAKHANIDENDYN.	11 ^e eeuw : Uitvinding van het drukken met losse karakters
1500	1260 : 1 ^{ste} reis van Marco Polo 1487 : Dias rondt Kaap de Goede Hoop	1453 : Constantinopel wordt ingenomen door de Osmanen		1497 : Vasco de Gama in Indië	1206-1220 : Mongoolse invallen van Gengis Khan 1370-1400 : Invallen van Timur Lenk De handelsroutes over land worden verlaten voor de maritieme routes	1206-1220 : Mongoolse invallen van Dzjengis Khan *1215 : Dzjengis Khan neemt Beijing in 1274 : Marco Polo in China 1279 : YUANDYN. 1368 : MINGDYN. De handelsroutes over land worden verlaten voor de maritieme routes
						1553 : Macao wordt Portugees

BIBLIOGRAFIE

BOEKEN ZIJDERROUTE

Sonja BAKKER, *Zijdezacht zand. In het spoor van de Zijderoute*, Gopher B.V., 2006

IBN BATTOETA, *De reis*. Bulaaq, 2008

Piet BEKAERT e.a., *Landschappen langs de Zijderoute. Indrukken van Istanbul tot Xian door vier landschapsarchitecten*, Uitgeverij Marc Van de Wiele Brugge, 1994.

Laurence BERGREEN, *Marco Polo*, De Bezige Bij, 2008

Michael CHABON, *Heren van de weg*, Anthos, 2008

Ria COOREMAN, N. VANDEPERRE e.a., *Tussen Oost en West. Reizen langs de zijderoute* (tent. Cat.), Museum voor blinden, KMKG, 29 januari - 31 oktober 1999.

De Zijderoute. Een reis door leven en dood (tent. cat.), europalia.china, KMKG, 23.10.2009-07.02.2010.

Rob GIFFORD, *De Chinese weg. Van Shanghai tot Kazachstan*, Balans, 2008

Marc HELSEN, *De Grootte Zijderoute*, Lannoo, 2003

Marc HELSEN, *In het spoor van Marco Polo. Mijn reis langs de zijderoute*, Terra-Lannoo, 2004

J.M. le FEVRE, *In de voetsporen van Marco Polo. De mysterieuze zijderoute*, Free Musketeers, 2009

Marco POLO, *De wonderen van de Oriënt, Il Milione*, Athenaeum-Polak & Van Gennepe, 2001

Jeremy RUSSELL, *De wereld van het Boeddhisme*, Elmar 2008

Colin THUBRON, *Schaduw van de Zijderoute*, Atlas, 2007

Alexandra TOLSTOY, *De laatste geheimen van de Zijderoute. Verslag van vier vrouwen in de voetsporen van Marco Polo*, Arena 2004

Adriaan van DIS, *Een barbaar in China: een reis door Centraal-Azië*, 1987

Michael YAMASHITA, *Marco Polo. Een reis in foto's*, Veltman Uitgevers B.V. 2003

MUZIEK langs de Zijderoute

Silk Road Ensemble Recordings (onderdeel van The Silk Road Project)